
ORGANIZACIJA I FUNKCIONISANJE VLASTI U CRNOJ GORI (1912-1914)

Hamdija Šarkinović

The 1905 Constitution of the Principality of Montenegro guaranteed equality to all Montenegrin citizens before the law, it guaranteed that no person could be held accountable except in cases prescribed by the law, that no person could be arrested and confined against the law, that no person could be tried without a previous hearing and that no person could be tried by an unauthorised court.

In regional administrations and military districts in newly liberated areas including the territories of Bijelo Polje, Pljevlja, Berane, Plav, Gusinje, Peć, Đakovica and Rožaje which were annexed to Montenegro in 1912, neither the Constitution nor laws, neither proclamations nor orders were respected.

Crna Gora je poslije Berlinskog kongresa proširila državnu teritoriju sa 4.400 km² na 9.475 km². Realizacija odredaba Berlinskog ugovora je išla teško, jer je Turska predala Kolašin 4. X 1878, Podgoricu i Spuž 8. XII 1879, dok Plav i Gusinje nije predala, usljed čega su vođene bitke 4. XII 1879. godine, kod Novšića i 7. I 1880. godine na Murini. Poslije ovih borbi uslijedila je revizija Berlinskog ugovora, pa je Crnoj Gori 26. XI 1880. godine ustupljen Ulcinj i dio Bara.

Crna Gora je u prvom balkanskom ratu zauzela beransku, bjelopoljsku, pljevaljsku, rožajsku, plavsko-gusinjsku, pečku i

đakovačku oblast i zaposjela Bojansku i Skadarsku krajinu¹, proširila se za oko 7.000 km² novih teritorija sa oko 240.000 stanovnika, od kojih muslimana oko 160.000, katolika 20-25 hiljada i pravoslavnog življa oko 50-60 hiljada.²

Crna Gora je bila podijeljena na deset administrativnih jedinica, nahija-okruga (Katunsku, Riječku, Crmničku, Primorsku, Lješansku, Brdsku, Nikšićku, Zetsku, Moračku i Vasojevičku), a nahije na 73 kapetanije. Upravnu vlast nad nahijama su imali okružni kapetani, koji su bili ujedno i predsjednici okružnih sudova i najviša administrativna, policijska i sudska vlast u nahijama. Nova administrativna podjela je izvršena 1903. godine na sljedeće oblasti: Katunsko-riječka, Primorsko-crmnička, Zetsko-brdska, Nikšićka i Moračko-vasojevička.

Poslije Berlinskog kongresa Crna Gora je postala višenacionalna država, u kojoj su postojale pravoslavna i katolička crkva i islamska vjerska zajednica i u kojoj su svi imali punu slobodu vjeroispovijesti i vjerskog djelovanja. Vjernici i sveštenstvo rimokatoličke crkve su Konkordatom iz 1886. godine, zaključenim između Svete Stolice i Crne Gore i Zakonom o parohijalnom sveštenstvu iz 1909. godine izjednačeni u pravima i obavezama sa pravoslavnim sveštenstvom. Vjernicima islamske vjeroispovijesti u Crnoj Gori je priznata puna vjerska sloboda, kao i Muftiji, kao vrhovnom poglavaru islamske zajednice, i posebno pravo primjene šerijatskog prava i rješavanja bračnih i nasljednih sporova i vakufskih odnosa od strane šerijatskih sudova.

Ustav Knjaževine Crne Gore iz 1905. godine je donesen u najburnijem periodu crnogorske istorije XX vijeka kada se

¹ ASRCG, 1912, F, 67, 87, 91, 93.

² ASRCG, MUD, UO, statistički odsjek 1912-1914, f, 174.

rješavala sudbina crnogorske države. Radi se o prvom ustavu koji je oktroisan, sa ciljem da pravno učvrsti i zaštititi neograničenu vlast knjaza Nikole I Petrovića i osigura legalizaciju apsolutizma, koji je vrijednosno zaostajao pola vijeka za evropskom ustavnošću toga vremena.³ Crna Gora je bila monarhija, koja je bila ukorijenjena u narodu jer je imala viševjekovnu tradiciju, pri čemu je postojala razlika između stvarnog i normativnog. Ustav je garantavao jednakost svih crnogorskih građana pred zakonom i da niko ne može biti pozvan na odgovornost izuzev u slučajevima koji su propisani zakonom, da niko ne može biti pritvoren ili lišen slobode mimo zakona, da nikome ne može biti suđeno dok ne bude saslušan i da nikom ne može suditi nenadležni sud.

Međutim, u oblasnim upravama u novooslobođenim krajevima, koje su sačinjavale bjelopoljska, pljevaljska, beranska, plavsko-gusinjska, pećka, đakovačka i rožajska kapetanija, koje su pripojene Crnoj Gori 1912. godine ni Ustav ni zakoni, ni proklamacije ni naredbe se nijesu poštovala, pa je bilo raznih oblika zloupotreba od lokalnih vlasti prema muslimanskom stanovništvu, potpomognutih od strane centralnih organa.

Cilj rada je da se kroz organizaciju i funkcionisanje organa vlasti Crne Gore rasvijetli dilema koja još postoji – da li je crnogorska vlast u novoprijojenim krajevima poštovala propise, od Ustava, zakona i drugih podzakonskih akata, da li je za zločine koje je počinila crnogorska vojska u „novooslobođenim krajevima“ znao Kralj i gospodar Nikola I Petrović i Vlada. Zašto za ovaj zločin niko do sada nije odgovarao, kao i zašto je

³ Ustav Knjaževine Crne Gore je kopija Ustava za Knjaževstvo Srbije iz 1869. godine, kojeg je uradio srbijanski političar Stevan Ćurčić, koji je za osnovu Ustava uzeo sadržaj srpskog namjesničkog Ustava iz 1869. godine.

trebalo da protekne puni vijek, da bi se rasvijetlio ovaj zločin, o kojem stručna i laička javnost sasvim malo zna.

Ustav Knjaževine Crne Gore iz 1905. godine

Jedan od najznačajnijih pravnih akata u crnogorskoj istoriji je Ustav Knjaza Nikole iz 1905. godine, koji je prvi ustav donesen u Crnoj Gori i predstavlja nemjerljivi civilizacijski i pravni napredak u odnosu na kodifikacije koje su mu prethodile. Čak ni to što je donesen stotinjak godina nakon pojave prvih evropskih ustava i da je recepcija srpskog ustava iz 1869. godine (Namjesnički ustav) ne mijenja označeni kvalifikativ i opštu ocjenu da on predstavlja respektabilan korak koji je Crnu Goru i Crnogorce bitno približio evropskoj civilizaciji i njenoj pravnoj kulturi.⁴ Ujedno, na unutrašnjem planu, on označava početak vladavine prava iz neminovne redukcije i zloupotrebe kao posljedica autokratske vlasti crnogorskog knjaza i kralja Nikole I. O ovom Ustavu je posebno potrebno istaći stav prof. dr. Mijata Šukovića da je „Ustav za Knjaževinu Crne Gore od 1905. godine donesen na oktroisan način, da je ustavno-pravno garantovao dominantnu poziciju vladaoca knjazu Gospodaru u sistemu vlasti, i da je omogućio legalitet formiranja političkih stranaka i slobodu njihovog djelovanja. Ovako reducirani prikazi i vrijednosni sudovi u kojima se djelovi istine prikazuju kao čitava istina, nijesu adekvatni sveukupnoj sadržini i sveukupnim efektima ovog Ustava, kao ni njihovoj stvarnoj istorijskoj i razvojnoj vrijednosti. Kao logičan rezultat takvog usmjerenja marginalizuje se istorijska vrijednost ovog Ustava,

⁴ Dr. Cvetislav, Ratko Vukotić i Marko Dakić, Crnogorsko sudstvo kroz istoriju, str. 437.

pa i spušta do nivoa bezuticajne i zato beznačajne tvorevine. Ne daje mu se značaj čak ni do stepena koji imaju ideje ustava i ustavnosti kao progresivnija i demokratskija dostignuća u odnosu na bezustavno stanje.“⁵

Ustav je donijet na Nikoljdan, 19. decembra 1905. godine, a prije toga je knjaz Skupštini iznio razloge zbog čega je Crnogorcima „podario“ Ustav, koji glasi:

„I nek svak’ uvjeren bude, da ovaj Ustav nije djelo jedne noći ili rezultat podržavanja današnjim političkim prilikama, kao što bi to neprosvijedeći mogli pomisliti, on je isključivo čedo Moga srca, čedo Mog ličnog ubjeđenja, predmet moje davne želje i našljeđe. Mi slobodoumnih pojmova Mojih i Bogu počivših predaka, jer kome su slobode milije bile no njima i ko ih je više raspaljivao u srpskim srcima... No, polazeći sad od uvjerenja da je za Crnu Goru prošlo vrijeme samoživlja koje je bilo lijepo i slavno, vodeći računa o duhu vremena, ja sam, Gospodo, riješio da toj vladavini dam drugi oblik, kojim će se Moj narod u naprednije narode uvrstiti i poći, pomoću njega. Ja se nadam brže, mnogo brže većem napretku i većoj slavi.“⁶

Knjaz Nikola I Petrović

Crna Gora je do donošenja Ustava od 1905. godine bila apsolutna monarhija, a sa Ustavom ona je postala ograničena monarhija. No, i ako je Ustavom promovisan princip vladavine

⁵ Mijat Šuković, Devedeset godina od prvog ustava Crne Gore, Pobjeda, br. 10779.

⁶ Dr Novica Rakočević, Crnogorska narodna skupština, 1906-1914, Unireks, Podgorica, 1997, str. 16.

prava, moć knjaza je i dalje ostala nepromijenjena, jer je Ustav samo ozakonio postojeće stanje i obim monarhove vlasti. Kao i većina autokrata, bio je i egocentrik koji je uživao u vlasti, privilegijama i političkoj moći koje je donosio njegov vladarski status. „Bez obzira što je knjaz dolazio po nasljednoj liniji, on je isticao da vlada „sa voljom i po milosti Božjoj“. Sve ukaze je potpisivao sa riječima: „Mi, Nikola I po milosti Božjoj Knjaz i Gospodar Crne Gore“, do koje titule je stalno držao, kako ga je oslovljavao i narod. Ljiljana Jokić navodi da je titulu „Gospodar uzeo po ugledu na ruskog cara, a ona je bila obilježje za davno prohujalo feudalno doba“⁷. Knjaz Nikola I je uvijek ostajao na poziciji očuvanja autokratskog režima, pri čemu su zaobilažene institucije, kako je „Glas Crnogorca“ objavio – da nijedan Crnogorac ne traži Ustav. To traže samo prijatelji sa strane. Ta tvrdnja je netačna, a imala je „za cilj da opravda jedan apsolutistički ražim tihe patrijarhalno-monarhističke idile“.⁸

Nadležnosti Knjaza Gospodara utvrđene po Ustavu su: Knjaz Gospodar poglavar je države i kao takav ima sva prava državne vlasti, a vrši ih po odredbama ovog ustava. Njegova je ličnost neprikosnovena i neodgovorna: on ne može biti tužen (čl. 2); knjaz vrši zakonodavnu vlast sa Narodnom Skupštinom (čl. 3); Knjaz Gospodar potvrđuje i proglašava zakone (čl. 4, st. 1); knjaz Gospodar vrhovni je zapovjednik sve zemaljske sile (čl. 5); knjaz Gospodar zastupa zemlju u svijem odnosima sa stranim državama. On oglašava rat, zaključuje ugovore mira i saveza i saopštava ih Narodnoj Skupštini, ukoliko i kad interesi i sigurnost zemlje to dopuštaju (čl. 7, st. 1); knjaz i Gospodar postavlja sve državne činovnike, koji u njegovo ime i pod njegovim vrhovnim nadzorom vrše svoju vlast sva nadležstva u zemlji (čl. 8); knjaz Gospodar daje vojne činove prema odredbama

⁷ Ljiljana Jokić, Ustav za Knjaževinu Crne Gore, str. 51.

⁸ Memoari Sime Popovića, Istorijski institut Crne Gore, fascika 117.

zakona (čl. 9); knjaz Gospodar ima pravo kovanja novca (čl. 10); knjaz Gospodar ima pravo amnestije (čl. 12); knjaz Gospodar ima pravo pomilovanja u krivičnim djelima i može kaznu krivcu preobratiti u blažu, smanjiti mu je, ili sasvim oprostiti (čl. 13, st. 1); knjaz Gospodar saziva Narodnu Skupštinu u redovan ili vanredan saziv. On otvara i zaključuje sjednice Narodne skupštine, prijestonom besjedom, ili preko Ministarskog savjeta svojom poslanicom ili ukazom (čl. 17, st. 1); knjaz Gospodar postavlja i razrješava ministra (čl. 104); knjaz Gospodar postavlja članove Državnog Savjeta i iz njihove sredine postavlja predsjednika (čl. 118); knjaz Gospodar propisuje odredbe o vojnoj disciplini i disciplinskim kaznama (čl. 125); knjaz Gospodar postavlja sve sudije (čl. 145, st. 1).

Narodna Skupština

Narodna skupština, je bila definisana kao narodno predstavništvo, koja je zamijenila dotadašnje narodne zborove, sastanke i vijeća u Crnoj Gori,⁹ a mandat narodnih poslanika je trajao četiri godine.¹⁰ „Narodna Skupština sastoji se iz poslanika narodom slobodnoizabranijeh i poslanika koji dolaze po položaju, a to su: mitropolit crnogorski, arcibiskup barski i Primas Srpski, muftija crnogorski, predsjednik i članovi Državnog Savjeta, predsjednik Velikog Suda, predsjednik Glavne Državne Kontrole i tri brigadira koje Knjaz Gospodar imenuje“.¹¹ Izbori za poslanike su neposredni,¹² i svaka kapetanija i sve oblasne varoši, kao i varoš Ulcinj, bira po jednog poslanika,¹³ a za narodnog poslanika je mogao biti

⁹ Ustav Knjaževine Crne Gore, Član 41.

¹⁰ Ustav Knjaževine Crne Gore, Član 43.

¹¹ Ustav Knjaževine Crne Gore, Član 45.

¹² Ustav Knjaževine Crne Gore, Član 46

¹³ Ustav Knjaževine Crne Gore, Član 47.

izabran crnogorski državljani koji je navršio trideset godina i ima stalno nastanjenje u Crnoj Gori koji plaća državi najmanje 15 kruna poreza godišnje.¹⁴

Naredbom predsjednika Državnog savjeta i ministra unutrašnjih djela o izborima narodnih poslanika, koja se odnosi na prve izbore održane 27. novembra 1905. godine, članom V propisano je da svaka kapetanija bira po jednog poslanika, a da varoši Cetinje, Podgorica, Nikšić i Ulcinj biraju po jednog poslanika, dok ostale varoši Bar, Kolašin, Rijeka, Danilov grad, Andrijevića i Vir Pazar biraju poslanike sa kapetanijama kojima pripadaju.¹⁵

Skupština je imala podijeljenu funkciju zakonodavne vlasti sa Knjazom, a pored toga bila je nadležna da bira predsjednika i članove Glavne Državne Kontrole¹⁶ koja je odgovorna da pregleda, ispravlja i likvidira račune državne administracije.¹⁷ Pored toga, Skupština je odlučivala o uvođenju poreza i prireza.¹⁸

Izbor poslanika za prvu Narodnu skupštinu je izvršen 27. novembra 1905. godine, a koja je formirala prvu u historiji vladu u skladu sa Ustavom. U ovom mandatu Skupština je u ovom sazivu održala još jednu sjednicu 19. XII 1905. godine, na kojoj je saslušala besjedu knjaza Nikole i bez diskusije usvojila Ustav, i odmah bila raspuštena. Druga Skupština je konstituisana 1907. godine, treća 1911. i zadnja 1914. godine.¹⁹

¹⁴ Ustav Knjaževine Crne Gore, Član 453.

¹⁵ Državni savjet Knjaževine/Kraljevine Crne Gore 1879-1915, Državni arhiv CG, Cetinje 2001, str.145.

¹⁶ Ustav Knjaževine Crne Gore, čl. 171.

¹⁷ Isto, čl. 173, st. 1.

¹⁸ Isto, čl. 77.

¹⁹ Dr Novica Rakočević, Crnogorska Narodna Skupština 1906-1914, Unireks, Podgorica, 1997. godine.

Ministri

Ministre postavlja i razrješava Knjaz Gospodar²⁰, a ministarski savjet je na čelu državne službe, neposredno pod Knjazom Gospodarom.²¹ Ministarski Savjet je sastavljen od ministara, koji pokrivaju pojedine segmente državne uprave, između kojih Knjaz Gospodar, po svom nahođenju, postavlja jednog od njih za predsjednika Ministarskog savjeta²², koji odgovaraju Knjazu Gospodaru i Narodnoj Skupštini za svoja službena djela.²³

Državni savjet

Državni savjet je sastavljen od šest članova, koje je postavljao Knjaz Gospodar, a između nji predsjednika.²⁴ Nadležnosti Državnog savjeta su: da proučava zakonske prijedloge koje Vlada podnosi Narodnoj Skupštini; da daju Vladi svoje mišljenje o predmetima koje bi mu ona predložila; da razmatra i rješava žalbe protiv ministarskih rješenja koje bi mu ona predložila; da rješava sukobe između administrativnih vlasti, kao i između sudskih i administrativnih vlasti; da sudi državnim službenicima kao disciplinski sud; da odobrava djelimične izdatke iz opšteg kredita određenog budžetom za vanredne potrebe, kao i djelimično upotrebljavanje određenog kredita za veće potrebe građana; da odobrava u izuzetnim slučajevima stupanje u crnogorsko državljanstvo; da razmatra i rješava po žalbama protiv ukaza kojima se vrijeđaju zakonom zajamčena privatna prava, kao i druge poslove.²⁵

²⁰ Ustav Knjaževine Crne Gore, čl. 104.

²¹ Ustav Knjaževine Crne Gore, čl. 105

²² Ustav Knjaževine Crne Gore, čl. 106.

²³ Ustav Knjaževine Crne Gore, čl. 107.

²⁴ Ustav Knjaževine Crne Gore, čl. 118.

²⁵ Ustav Knjaževine Crne Gore, čl. 120.

Zakonom o uređenju državnog savjeta propisano je da je Državni savjet najviše administrativno tijelo u Knjaževini Crnoj Gori i kao takvo zauzima u činovničkoj hijerarhiji prvo mjesto u svijema prilikama,²⁶ sastavljen je od šest članova, sa nadležnostima iz čl. 120 Ustava.²⁷

Zakonom o poslovnom redu u Državnom Savjetu,²⁸ je regulisan način i postupak rada Savjeta kao i postupak odlučivanja, po žalbama i po tužbi za disciplinsko suđenje.

Državni Savjet je imao važnu ulogu u davanju pomoći izbjeglicama i pomoći stanovništvu koje nije imalo sredstava za život. Tako je Državni savjet izdao odobrenje za pomoć izbjeglicama iz Brezjojevica i Velike,²⁹ kao i rješenje o novčanoj pomoći Veličanima.³⁰ Posebno je interesantno rješenje o Zakonu ispravci granica između Vasojevića i Gusinja, kojim je predviđeno da granica Gornja Ržanica, koja broji 120 domova pripadne Crnoj Gori, a brdo Džalšija i dio sela Murinja (8-9 domova), u koliko se nalazi po desnoj strani Murinjske rijeke Carevini Turskoj, a dio jezerskog vrha, do potocića, koji sa desna uvire u Dizdarski potok, pripao je Turskoj, a Govedi i Šuplji Krš Crnoj Gori.³¹

Položaj crkve

Ustavom Crne Gore iz 1905. godine propisno je: „Knjaz Gospodar zaštitnik je svih priznatijeh vjeroispovijesti u Crnoj Gori“,³²

²⁶ Crnogorski zakonici 1796-1916, knj. 4, str. 264-269.

²⁷ Zakon o uređenju državnog savjeta, čl 4.

²⁸ Crnogorski zakonici 1796-1916, knj. 4, str. 269-285.

²⁹ DACG, DS, f. 4, br. 46

³⁰ DACG, DS, f. 7, br. 120.

³¹ DACG, DS, f. 8, br. 187.

³² Ustav za Knjaževinu Crnu Goru, Crnogorski zakonici, 1796-1916,

a odredbama člana 40 da: „Državna vjera je u Crnoj Gori istočnoppravoslavna. Crnogorska je crkva autokefalna. Ona ne zavisi ni od koje strane Crkve, ali održava jedinstvo u dogmama s istočno-pravoslavnom Vaseljenskom crkvom. Sve ostale priznate vjeroispovijesti slobodne su u Crnoj Gori.“³³

Nadalje, odredbama člana 128 Ustava propisano je: da slobodno i javno izvršavanje vjerezakonskih obreda imaju u Crnoj Gori sve priznate vjeroispovijesti, a članom 129 „unutrašnja upravna istočnoppravoslavna crkva pripada mitropoliji crnogorskoj, odnosno Arhijerejskom saboru. Uprava unutrašnjih vjeroispovijednih poslova rimsko-katoličke crkve pripada arcibiskupiji barskoj. Unutrašnja uprava Muhamedove vjeroispovijesti pripada muftiji crnogorskom.“ Odredbama čl. 130 propisano je da „Duhovne vlasti svih priznatih vjeroispovijesti u Crnoj Gori stoje pod nadzorom ministarstva prosvjete i crkvenih poslova.“

Ustavom Svetog Sinoda u Knjaževini Crnoj Gori iz 1904. Godine, odredbama člana 3 propisano je: „Svim crkvenim poslovima u Knjaževini Crnoj Gori upravlja sveti Sinod, kao najviša crkvena vlast u Knjaževini, i kojemu podliježu u pitanjima vjere, bogoslužjenja i hrišćanskog morala svi u Knjaževini Crnoj Gori koji ispovijedaju pravoslavnu vjeru.“³⁴

Ustavom pravoslavnih konsistorija u Knjaževini Crnoj Gori iz 1904, odredbama člana 2 propisano je da „u vršenju eparhijske uprave i eparhijskog suda Konsistorija stoje u narazlučivoj vezi sa eparhijom Arhijerejem. On je njezin starješina i predsjednik, i bez njegovog odobrenja Konsistorija ne može izdati nikakvu naredbu ili rješenje.“³⁵ Nadalje, odredbama člana 39 propisano je da „Konsistorija pazi da se ne bi koji pravoslavni hrišćanin

³³ Isto, strana 8.

³⁴ Crnogorski zakonici, 1796-1916, knjiga II, strana 795.

³⁵ Crnogorski zakonici, 1796-1916, Knjiga II, strana 795.

prevjerio. Radi ovoga ona kao čuvarica državne vjere u Knjaževini ima pravo na pomoć Knjaževske Državne vlasti.

Ako inovjerni crnogorski podanik zaželi da se pridruži pravoslavnoj crkvi, on je dužan da odnosnu izjavu o tome učini na zapisniku u kapetanskom, odnosno opštinskom Sudu. Ovaj će mu Sud izdati potvrdu da je izjava zakonito učenjena. Istu će izjavu dotični inovjerac prikazati nadležnom sveštenstvu koje će tada tog inovjerca primiti, držeći se u tom kanoničkih propisa koji se sadrže u velikom Trebniku o primanju inovjeraca. No sveštenik je dužan prethodno odnosno pred primanje kakvog inovjerca obratiti se Konsistoriji koja će mu dati nužna uputstva. Poslije odobrenja i svršenog crkvenog obreda, sveštenik novoobraćenog upisaće u parohijski anagraf.³⁶

Krivični zakon za knjaževinu Crnu Goru iz 1906. godine, u čl. 207, tačka 1 propisano je:

„Zatvorom od tri mjeseca do tri godine da se kazni: 1. ko javno, usmeno ili pismeno na Boga ili na čiju mu drago vjeru huli, ili javno ismijava način i običaje slavljenja Boga čije mu drago vjere,“ a odredbama čl. 207, b) propisano je: „Ko riječima, pečatnim ili nepečatnim pismenim sastavom, likovima ili ma kakvim drugim izobraženim ili znacima uvrijedi kakvo duhovno nadležstvo ili sveštena lica prilikom njihovog činodještvovanja ili rada ili ma gdje bilo u pogledu njihove dužnosti, da se kazni zatvorom od jednog mjeseca do dvije godine. Ako bi uvreda sadržavala klevetu, da se kazni zatvorom do tri godine.

Upravna vlast može u ovim slučajevima i bez tužbe uvrijede-nog lica krivca sudu na sudjenje predati.³⁷

U „Glasu Crnogorca“ iz 1881. Godine zapisano je sljedeće: „Crnogorac voli svoju vjeru, ali ne mrzi tuđu, ne prezire niti

³⁶ Isto, strana 814.

³⁷ Crnogorski zakonici, 1796-1916, Knjiga IV, str. 93-94.

goni ikoga zbog druge vjere, ne ide za tijem, niti mu je stalo do toga da ko svoju vjeru mijenja za njegovu.“³⁸

U „Prosvjeti“ iz 1892. godine stoji: „Drži se zdušno i savjesno religije svojijeh otaca; al’ ostavi i drugoj braći i ljudima neka i oni stoje čvrsto i nepomično u vjeri svojih prijetkova... Drži se svoje vjere; al poštuj i časti vjeru brata svoga; i ljubi brata kao što sebe i svoju vjeru ljubiš... Svak je svoju vjeru dužan ispovijedati i propovijedati; ali je podrzliv i intolerantan, ako tudje u tuđu vjeru; a zloban je, pogan i bezbožan, ako se na nju stane bacati blatom svoje pakosti i hule...“³⁹

Zakonom o parohijskom sveštenstvu⁴⁰ regulisana su crkvena organizacija, organizacija rada, kao i prava i obaveze sveštenstva, od rada, plata i penzija.⁴¹ Ovim zakonom je utvrđeno na istovjetan način i pitanje organizacije katoličkog sveštenstva.⁴²

Sudstvo

Odredbe o sudskoj vlasti su date u 13 od ukupno 222 člana Ustava, i radi se o o ustavnim načelima na kojima se temelje zakonske odredbe koje regulišu položaj, nadležnost i organizaciju sudova u državi. Pored ovih odredbi, nalaze se i procesno-pravne odredbe (čl. 152) o zabrani izbora sudija zbog stepena srodstva (čl. 153) i uslovi koji se moraju ispunjavati za izbor u zvanje sudije (čl. 154). Osnovne odredbe o sudskoj vlasti su sadžane u čl. 142, kojim je propisano da je sudstvo u Crnoj Gori nezavisno i da se pravda izriče u ime Knjaza Gospodara.

³⁸ Glas Crnogorca, broj 28, od 12. 07. 1881.

³⁹ Prosveta, „Religija ili fanatizam“, broj 21892, str. 44-45.

⁴⁰ Crnogorski zakonici 1796-1916, Knjiga IV, Istorijski institut Republike Crne Gore, Podgorica 1998, str. 774-786.

⁴¹ Zakon o parohijskom sveštenstvu, čl. 1-10.

⁴² Isto, čl. 34-48.

Nadalje, Ustavom je propisano: da za iricanje pravde postoje kapetanski sudovi, oblasni sudovi i Veliki Sud (čl. 143); da u varošima koje zakon predvidi, kapetansku prvostepenu sudsku vlast vrše opštinski sudovi (čl. 144); da sudovi sude po zakonima zemaljskijem (čl. 146); da zakon nema povratne sile na štetu prava stečenijeh ranijim zakonima (čl. 147); nikakav sud ni sudsko nadležstvo ne može se ustanoviti drukčije osim putem zakona (čl. 148); u svakoj presudi i svakom rješenju moraju se navesti razlozi i zakonske odredbe na kojima su oni osnovani (čl. 151); u svim zločinima optuženi mora imati branioca, od kojih se pod sud stavi, a ako optuženi ne odredi sebe branioca, onda će mu ga sam sud postaviti (čl. 152), da nikome ne može suditi nenadležni sud (čl. 201).⁴³

Upravna organizacija

U Crnoj Gori opštine su imale određenu samoupravu shodno zakonu,⁴⁴ i za vršenje opštinskih poslova postoji: opštinski sud (kmetovski), opštinski odbor i opštinski zbor,⁴⁵ a da su opštinski izbori neposredni.⁴⁶

Zakonom o administrativnoj podjeli Knjaževine Crne Gore⁴⁷ Crna Gora je bila podijeljena na deset oblasti i 34 kapetanije.

Zakonom su određene sljedeće oblasti:

- 1) Katunska oblast, oblasno mjesto Cetinje,

⁴³ Vidi: Momčilo Knežević, Sudstvo i sudsko zakonodavstvo Crne Gore, Podgorica, 1997, i Isprave crnogorskih sudova (1879-1899), priredio Nikola P. Rajković, CID, Podgorica, 1998.

⁴⁴ Isto, čl. 176.

⁴⁵ Isto, čl. 177.

⁴⁶ Isto, čl. 178.

⁴⁷ Crnogorski zakonic 1796-1916, Knjiga IV, Istorijski institut Republike Crne Gore, Podgorica, 1998, str. 1019-1022.

- 2) Riječko-Lješanska, oblasno mjesto Rijeka,
- 3) Primorsko-Crmnička, oblasno mjesto Bar,
- 4) Zetska, oblasno mjesto Podgorica,
- 5) Brdska, oblasno mjesto Danilov Grad,
- 6) Nikšićka, oblasno mjesto Nikšić,
- 7) Vučedolska, oblasno mjesto Velimlje,
- 8) Durmitorska, oblasno mjesto Šavnik,
- 9) Moračko-Rovačka, oblasno mjesto Kolašin i
- 10) Vasojevićka, oblasno mjesto Andrijeвица.⁴⁸

Zakonom su određene sljedeće kapetanije:

I) U Katunskoj oblasti: 1) Cetinjska, kapetansko mjesto Bajice, 2) Njeguško-Ćeklička, kapetansko mjesto Njeguši, 3) Čevsko-Bjelička, kapetansko mjesto Čevo, 4) Cucka, kapetansko mjesto Trešnjevo, 5) Komansko-Zagaračka, kapetansko mjesto Bijela-Rudina, 6) Pješivačka, kapetansko mjesto Bogetići.

II) U Riječko-Lješanskoj: 1) Ceklinsko-Dobrska, kapetansko mjesto Ceklin, 2) Donjo-Ceklinska, kapetansko mjesto Rijeka, 3) Ljubotinjsko-Građanska, kapetansko mjesto Ljubotin, 4) Lješanska, kapetansko mjesto Kornet.

III) U Primorsko-Crmničkoj: 1) Barska, kapetansko mjesto Stari-Bar, 2) Mrkojevićka, kapetansko mjesto Pečurica, 3) Ulcinjska, kapetansko mjesto Ulcinj, 4) Krajiška, kapetansko mjesto Ćurilo, 5) Šestansko-Selačka, kapetansko mjesto Krnjice, 6) Gornjo-Crmnička, kapetansko mjesto Brčeli, 7) Donjo-Crmnička, kapetansko mjesto Vir;

IV) U Zetskoj oblasti: 1) Zetska, kapetansko mjesto Golubovci; 2) Podgorička, kapetansko mjesto Podgorica, 3) Gornjo-Kučka, kapetansko mjesto Bezijevo, 4) Donjo-Kučka, kapetansko mjesto Doljani, 5) Bratonožićka, kapetansko mjesto Pelev Brijeg, 6) Zatrijebačka, kapetansko mjesto Zatrijebač;

⁴⁸ Zakon o administrativnoj podjeli Knjaževine Crne Gore, 12/25. februar 1910.

V) U Brdskoj oblasti: 1) Vražegrmačka, kapetansko mjesto Boronjina, 2) Pavkovička, kapetansko mjesto Rsojevići, 3) Petrušinska, kapetansko mjesto Danilov Grad, 4) Martiničko-Brajovička, kapetansko mjesto Donje Selo, 5) Spuška, kapetansko mjesto Spuž, 6) Piperska, kapetansko mjesto Drezga, 7) Lješkopoljska, kapetansko mjesto Gornja Gorica;

VI) U Nikšićkoj oblasti: 1) Nikšićka, kapetansko mjesto Kočani, 2) Trebješka, kapetansko mjesto Nikšić, 3) Lukovska, kapetansko mjesto Lukovo, 4) Župska, kapetansko mjesto Manastir Župski, 5) Golijska, kapetansko mjesto Bobotovo Groblje;

VII) U Vučedolskoj oblasti: 1) Grahovska, kapetansko mjesto Grahovo, 2) Rudinska, kapetansko mjesto Trubjela, 3) Banjanska, kapetansko mjesto Velimlje, 4) Oputna-Rudinska, kapetansko mjesto Pilatovci.

VIII) U Durmitorskoj oblasti: 1) Uskočka, kapetansko mjesto Boan, 2) Drobnjačka, kapetansko mjesto Šavnik, 3) Jezersko-Šaranska, kapetansko mjesto Žabljak, 4) Planina Pivska, kapetansko mjesto Pišče, 5) Župa Pivska, kapetansko mjesto Manastir Pivski.

IX) U Moračko-Rovačkoj oblasti: 1) Rovačka, kapetansko mjesto Međuriječje, 2) Donjo-Moračka, kapetansko mjesto Manastir Morački, 3) Gornjo-Moračka, kapetansko mjesto Dragovića Polje, 4) Kolašinska, kapetansko mjesto Kolašin, 5) Lipovska, kapetansko mjesto Blatina, 6) Poljska, kapetansko mjesto Polja.

X) U Vasojevičkoj oblasti: 1) Ljevorečka, kapetansko mjesto Lijeva Rijeka, 2) Kraljska, kapetansko mjesto Kralje, 3) Andrijevička, kapetansko mjesto Đulići, 4) Polimska, kapetansko mjesto Kruševo, 5) Velička, kapetansko mjesto Velika, 6) Šekularsko-Trepačka, kapetansko mjesto Trepča.⁴⁹

⁴⁹ Zakon o administrativnoj podjeli Knaževine Crne Gore, čl. 2: Stupanjem na snagu ovog zakona prestali su da važe Zakon o administrativnoj podjeli Države iz 1903. godine; Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o adminis-

Oblasne uprave i kapetanije
u novooslobođenim krajevima

Uredbom o upravnim, sudskim i finansijskim vlastima o novooslobođenim oblastima od 10-23. decembra 1913. godine, saglasno postojećoj administrativnoj podjeli u Kraljevini, novooslobođeni krajevi se dijele na oblasti, oblasti na kapetanije, kapetanije na opštine, a opštine su sastavljene od sela.⁵⁰ Ustanovljene su četiri oblasti: Pećka, glavno mjesto Peć; Beranska, glavno mjesto Berane; Bjelopoljska, glavno mjesto Bijelo Polje i Pljevaljska, glavno mjesto Pljevlja.⁵¹

U Pećkoj oblasti su osnovana kapetanstva Pećka, Đakovačka, Istočka, i varoši Peć i Đakovica, u Beransku oblast spadala su kapetanstva Beranska, Budimska, Rožajska i varoš Berane, u Bjelopoljsku oblast spadaju kapetanstva Bjelopoljska, Brzavska i varoš Bijelo Polje, a u Pljevaljsku oblast spadaju kapetanstva Pljevaljska, Čehotinska, i varoš Pljevlja.⁵² Kapetanstvo Plavo-Gusinjsko sa varošima Plavom i Gusinjem ušlo je u sastav Vasojevičke oblasti, a varošica Tuzi u sastav Zetsko-Brdske oblasti, i oslobođeni krajevi u Krajini u sastav kapetanstva Krajinskog.⁵³

trativnoj podjeli Države iz 1904. i Zakon o administrativnoj podjeli Države iz 1909. godine.

⁵⁰ Crnogorski zakonici, 1796-1916, Istorijski institut Republike Crne Gore, Podgorica, 1998, Knjiga V, strana 556,

Uredbom o upravnim, sudskim i finansijskim vlastima o novooslobođenim oblastima, član 1.

⁵¹ Uredba o upravnim, sudskim i finansijskim vlastima o novooslobođenim oblastima, član 2.

⁵² Isto, čl. 3.

⁵³ Isto, čl. 4. i 5.

Nakon aneksije područja 1912. godine, došlo je do značajnog proširenja Crne Gore, pa su pored dosadašnjih deset oblasti formirane i dvije oblasne uprave, Bijelo Polje i Peć, kao i dvije upravne vlasti: Gusinje i Tuzi.

Oblasnu upravu u Bijelom Polju su sačinjavale četiri kapetanije: 1) bjelopoljska, sa 14 opština, 2) pljevaljska, sa 4 opštine, 3) beranska, sa 8 opština, 4) rožajska, sa 4 opštine,

Oblasnu upravu u Peći su sačinjavale kapetanije: 1) Kapetanija pečka sa 6 opština, 2) Kapetanija đakovačka sa 5 opština.

Upravnu vlast u Gusinju je sačinjavala kapetanija u Gusinju, koju su sačinjavale tri opštine, u koju su ušle i varoške opštine Plav i Gusinje. U upravnoj vlasti Tuzi nijesu formirane opštine, već je postojala samo opština tuška.⁵⁴

Organi vlasti u novooslobođenim krajevima su oblasne uprave, kapetanstva, opštinske uprave i seoski kmetovi. Na čelu oblasnih uprava je oblasni upravitelj, pored kojeg je i sekretar, dva pisara i potreban broj dirjunista, poslužitelja i pandura.⁵⁵ Oblasnog upravitelja, sekretara i pisare postavlja Kralj, na predlog ministra unutrašnjih djela, dijurniste postavlja oblasni upravitelj, služitelje i pandure oblasni upravitelj.⁵⁶ Na čelu kape-tanstva je kapetan sa tri pisara, koje postavlja Kralj, na predlog ministra unutrašnjih djela, poslužiteljem i 6-8 pandura.⁵⁷

Na čelu svake opštine je predsjednik opštine, sa pisarom, koje postavlja Kralj, poslužiteljem i 2-6 pandura.⁵⁸ Seoski kmetovi učestvuju pri rješavanju i savjetovanju o poslovima koji se tiču njihovog sela.⁵⁹

⁵⁴ ACG, MUD, Raspisi, fasc. 1.119.

⁵⁵ Isto, čl. 7.

⁵⁶ Isto, čl. 8.

⁵⁷ Isto, čl. 9. i 19.

⁵⁸ Isto, čl. 11, st. 1. i 12.

⁵⁹ Čl. 11, st. 2.

U varošima Pljevlja, Bijelo Polje, Berane, Gusinje, Peć, Đakovica postoje varoške opštine sa predsjednikom, odbornicima i opštinskim sudom. Njihovo je ustrojstvo kao i varoških opština u Staroj Crnoj Gori, samo što odbornike postavlja oblasni upravitelj u sporazumu sa predsjednikom opštine, po odobrenju ministra unutrašnjih djela, i što ima tri člana suda. U varošima Plav, Rožaje i Tuzi opština ima predsjednika, pisara i odbor.⁶⁰ Oblasni upravitelji su najviša upravna i policijska vlast u oblasti, potčinjene su im kapetanske i opštinske vlasti, potvrđuju ili preinačavaju odluke kapetanskih vlasti i mjesne opštinske vlasti, doneseni po krivičnim djelima u prvom stepenu.⁶¹ Kapetanska vlast vrši u kapetanstvu sve državne poslove, održava red, ličnu imovinsku bezbjednost, vrši nadzor, rukovodi i ispravlja, a po potrebi i zamjenjuje opštinske vlasti u svim njihovim poslovima. Nadalje, kapetanska vlast izviđa i sudi u prvom stepenu sve istupne krivice, i u drugom i posljednjem stepenu sudi sporove koje po žalbi ili apelaciji dođu od opštinskih vlasti.⁶² Opštinska vlast upravlja svim opštinskim poslovima i opštinskim imanjem i vrši upravnu i policijsku vlast, presuđuje u prvom stepenu za djela koja predviđaju kaznu do 15 dana zatvora ili 100 perpera globe, na čije odluke je dozvoljena žalba kapetanskoj vlasti, čije su odluke konačne.⁶³ Seoski kmetovi vode nadzor nad svojim selom i staraju se za održavanje reda i mira i sa predsjednikom sude sporove u selu za djela propisana do dva dana zatvora i deset perpera.⁶⁴

Sudsku funkciju u novooslobođenim oblastima vrše oblasni sudovi, kapetanski, odnosno opštinsko-varoški sudovi i predsjednici opština.⁶⁵ Pljevaljska i pećka oblast su posebne oblasti

⁶⁰ Isto, čl. 16.

⁶¹ Isto, čl. 17. i 18.

⁶² Isto, čl. 22. i 23.

⁶³ Isto, čl. 28.

⁶⁴ Isto, čl. 33, st. 1.

⁶⁵ Isto, čl. 39.

sa sjedištem u Pljevljima i Peći. Bjelopoljska oblast pripada Kolašinskoj sudskoj oblasti, a beranska oblast i Plavogusinjsko kapetanstvo sa varošima Plavom i Gusinjem, Andrijevičkoj sudskoj oblasti, a kapetanstvo Tuško Zetsko-Brdskoj oblasti, dok je kapetanstvo Bojansko u Primorsko-Crnničkoj oblasti.⁶⁶ Sastav oblasnog suda je kao u starim granicama Crne Gore, a predsjednika suda, sekretara i pisare postavlja Kralj.⁶⁷ Svi propisi postojećih zakona i uredbi važe u novooslobođenim krajevima.⁶⁸

Predsjednici seoskih opština (opštinski sud) su nadležni da sude: 1) Sve imovinske sporove do perpera 100, izuzimajući sporove o nasljedstvu; 2) Sve sporove o smetanju posjeda (čl. 20 Opšteg imovinskog zakonika) i pomeđaškom poslužju (čl. 144. i 145. Opšteg imovinskog zakonika), 3) Sve sporove do perpera 200, samo ako se parničari saglase i u sudu pismeno izreknu takvu želju, 4) Sve istupe protiv imanja u iznosu do 200 perpera, 5) Proste uvrede (čl. 358 Krivičnog zakona) na tužbu uvrijeđenoga, 6) Izvršavaju sve izvršne odluke sudskih i administrativnih vlasti.⁶⁹

Sve navedene sporove sude predsjednici opština, a nezadovoljna strana ima pravo žalbe kapetanskom sudu, čije su odluke u tim sporovima izvršne.⁷⁰

Kapetanski, odnosno opštinsko-varoški sudovi su nadležni da sude u prvom stepenu sve imovinske sporove od 300-500 perpera, i sve sporove do 500 perpera ukoliko se stranke sglase i u sudu daju pismenu izjavu.⁷¹ Protiv odluke kapetanskog, odnosno opštinsko-varošskog suda kao prvostepenog nezadovoljna stranka

⁶⁶ Isto, čl. 40.

⁶⁷ Isto, čl. 42, st. 1.

⁶⁸ Isto, čl. 43.

⁶⁹ Isto, čl. 47.

⁷⁰ Isto, čl. 48.

⁷¹ Isto, čl. 49.

ima pravo žalbe oblasnom sudu čija je odluka konačna.⁷² Oblasni sud je nadležan da sudi u prvom stepenu sve krivične i građanske sporove koji ne spadaju u prvostepenu nadležnost predsjednika opštine i kapetanskog suda.⁷³ Protiv odluka Oblasnog suda, kao prvostepenog, nezadovoljna stranka ima pravo žalbe velikom sudu.

Upravna vlast u Crnoj Gori 1912-1913.

Osnovne karakteristike

Osnovne teritorijalne jedinice su bile oblasti, koje su organizovane nakon zauzimanja novih teritorija: bjelopoljska 28. septembra, beranska 3. oktobra, plavsko-gusinjska 9. oktobra, rožajska 14. oktobra, pećka 21. oktobra i đakovačka 25. oktobra 1912. godine.⁷⁴ Pljevaljska i đakovička oblast su pripale 1913. godine Crnoj Gori, jer je vladalo dvovlašće, dok je teritorija Tuzi bila kratko oblast, da bi kasnije bila preimenovana u kapetaniju.⁷⁵ Uporedo sa osnivanjem oblasti, formirani su vojni sudovi, kao i Odredni sud u Pljevljima.⁷⁶ U plavsko-gusinjskoj oblasti je obrazovana jedna kapetanija sa tri seoske i jednom varoškom opštinom, sa 30 sela i 2202 kuće.⁷⁷ U pećkoj oblasti je formirana pećka kapetanija sa pet seoskih opština od 101 sela i varoških opština, sa 5545 kuća,⁷⁸ a u Đakovačkoj oblasti je obrazovana đakovačka kapetanija sa četiri seoske opštine, sa varoškom opštinom i četiri seoske opštine, ukupno 4341 kućom.⁷⁹

⁷² Isto, čl. 50.

⁷³ Isto, čl. 51.

⁷⁴ ASRCG, MUD, UO 1913, F. 132, 31, 43, 92; BIT, IO 301/II, 622.

⁷⁵ ASRCG, MUD, UO 1912, F. 130, 2711.

⁷⁶ ASRCG, MUD, UO 1913, F. 132, 31, 43, 92.

⁷⁷ ASRCG, MUD, UO 1913, F. 132, 292.

⁷⁸ MUD, UO 1913, F. 133, 522.

⁷⁹ MUD, UO 1913, F. 132, 292.

Bijelo Polje i Donji Kolašin su priključeni Crnoj Gori od 9-14. oktobra 1912. godine (Mojkovac 9, Šahovići 10, Bijelo Polje i područje Vraneša 11, a ostala sela bjelopoljske kaze u toku nekoliko narednih dana).⁸⁰ Komandant Istočnog odreda general-serdar Janko Vukotić je istoga dana izdao „Proglas stanovnicima Bijelog Polja i Kolašina“ da od tog dana potpadaju “pod vlast Gospodara Crne Gore Njegovog Veličanstva Kralja Nikole Prvog i njegovih naprednih zakona“ i pozvao ih da budu „mirni, poslušni, lojalni i ispravni građani.“ Posebnom naredbom je obrazovao vojne i građanske ustanove za područje Bijelog Polja i Donjeg Kolašina: za oblasnog upravitelja novoobrazovane bjelopoljske oblasti imenovao je Mila Dožića, člana Državnog savjeta Crne Gore; za predsjednika Vojnog suda kapetana Savu Anđelića; za članove Stefana Potparića i komandira Ibra Bulatovića i za sekretara učitelja Aleksu Popovića; za šefa žandamerije poručnika Nikolu Đilasa. Za komandanta vojnog okruga Bijelog Polja i Donjeg Kolašina Vukotić je postavio komandanta Pavla Vujisića.⁸¹

Formirano je 12 opština, umjesto 14, jer su opštine Brodarevo, Bare i Kanje pripale Srbiji. Popis stanovništva je izvršen 1914. godine, izuzev varoši Bijelo Polje. Bjelopoljsku oblast su sačinjavale sljedeće opštine: 1. Mojkovačka, ukupno 2874 stanovnika, od kojih 1293 pravoslavaca, 1581 muslimana; 2. Ravnorečka, ukupno 2682 stanovnika, od kojih 679 pravoslavnih i 2003 muslimana; 3. Stožerska, ukupno 3131 stanovnika, 1971 pravoslavaca i 1160 muslimana; 4. Pavinopoljska, ukupno 3871, pravoslavnih 641 i 3230 muslimana; 5. Šahovička, ukupno, 3203, 384 pravoslavaca, 2819 muslimana, 6. Nedakuska, ukupno 2251, pravoslavaca 119,

⁸⁰ Prof. dr Žarko Šćepanović, *Oslobodjenje Bijelog Polja 192 . godine i organizacija vlasti, Istorijski zapisi, godina XXXIX (LIX), 1986/1-2, str. 67.*

⁸¹ Isto, strana 68.

2132 muslimana, 7. Lozanska, ukupno 3344, pravoslavaca 604, muslimana 2740; 8. Zatońska, ukupno 2860, pravoslavaca 670, muslimana 2190; 9. Rasovska, ukupno 2924, pravoslavaca 687, muslimana 2237; 10. Savinopoljska, ukupno 2288, 587 pravoslavnih, 1701 muslimana; 11. Koritska, ukupno 3218, pravoslavaca 792, muslimana 2426; 12. Orahovačka, ukupno 1957, pravoslavnih 705, muslimana 1252. Ukupan broj stanovnika je bio: 34.627, od kojih 9132 pravoslavaca, 25.466 muslimana i ostalih 29.⁸²

U beranskoj oblasti je osnovano 6 kapetanija: bučićko-vinicka, lužasko-dolačka, gornjoselska, polička, donjoržanička i budimska.⁸³ Rožajsku oblast su sačinjavale: ibarska, dražanska, štavička, bjelocrkvanska, borska, vrbička, i rožajska kapetanija.⁸⁴ U beranskoj oblasti je formirana beranska kapetanija sa četiri opštine i 20 sela i polička sa četiri opštine i 30 sela. U rožajskoj oblasti je osnovana rožajska kapetanija sa četiri opštine i 52 sela. Ukupno u navedenim opštinama, njih 12, bilo je upisano 2.798 pravoslavnih i 2.568 muslimanskih kuća.⁸⁵ Pljevaljsku oblast je činila pljevaljska kapetanija, sa četiri opštine i 61 selom.

Krajem 1913. godine je izvršen popis stanovništva u novo-prisvojenim krajevima u kojima je živjelo oko 224.000 stanovnika, uključujući tuško kapetanstvo i Krajinu, gdje se nije uspjelo sa popisom.⁸⁶ I ova teritorija je obuhvatala prostor od osam kapetanija, 54 opštine i 33.546 kuća.⁸⁷

⁸² Isto, str. 72.

⁸³ ASRCG, MUD, UO 1913, F. 132, 43.

⁸⁴ Isto, 31.

⁸⁵ ASRCG, Ministarski savjet, 1913, f. 14, 2, Ministarstvo finansija i građevina-Ministarskom savjetu, Cetinje, 12. I 1913, 305.

⁸⁶ ASRCG, MUD, UO 1913, f. 136, 1953.

⁸⁷ ASRCG, MUD, UO 1913, f. 140, 8932.

Zločini prema lokalnom stanovništvu - pokršćavanje

Iako je Janko Vukotić pokušao da spriječi zloupotrebe od vojske i domicilnog pravoslavnog stanovništava u Bijelom Polju, posebno sječu glava, u tome nije uspijevaao. Iako je tražio da se humano postupa sa zarobljenicima i nejači, zloupotreba jeste bilo, posebno od dobrovoljačkih jedinica, koje su smatrale da dolaze dani osvete. Za njih je muslimansko stanovništvo bio „tursko“, pa pljačke, otimačine, ucjene i pojedinačna ubistva nijesu bila rijetka pojava. I dio činovnika u novopostavljenim organima vlasti bio je sklon koruptivnim radnjama i drugim zloupotrebama.⁸⁸ Povodom žalbi iz oslobođenih krajeva kralj je odredio svog specijalnog izaslanika, komandira Pavla Vujisića, koji je sa nekoliko oficira i vojnih činovnika, kojima su pridodati Boško Bošković, Sava Dragović, Vukašin Božović i Đuro Vučinić, imao zadatak da obiđe Gusinje, Plav, Berane, Peć, Đakovicu, Rožaje i Bijelo Polje, ustanovi eventualne zloupotrebe i krivce pozove na odgovornost. Kralj nije bio zadovoljan izvještajem navedene komisije koja je pokušala da prikrije stanje o zloupotrebama i zločinima koji su činjeni.⁸⁹ Vojno ministarstvo je formiralo Komisiju zbog zloupotrebe državnih činovnika u sastavu: serdar Joko Jovanović, Mihailo Plamenac, predsjednik Oblasnog suda u Podgorici, koja je radila u

⁸⁸ Isto, strana 84.

⁸⁹ Isto, str. 85: Kralj je preko dežurnog adutanta opomenuo Pavla Vujisića, upozorivši ga da je on delegat „koji je poslat tamo da tuče, da vješa tamo one faliotne ljude koji grde ime crnogorsko u te novodobijene krajeve, a ne da sa 30 žandarma broji fiške po slagalištima.“ Već u narednom izvještaju Vujisić se pravda i istovremeno obavještava da je u Beranama izvršena tjelesna kazna nad četvoricom pljačkaša, a pošto je izvršena pazarnim danom djelovala je upozoravajuće.

Rožajama i Bijelom Polju, i došla do podataka da je bilo više slučajeva samovolje, nediscipline i drugih zloupotreba od strane lokalnih vlasti u bjelopoljskoj oblasti. Isljedna komisija je primila 354 žalbe, od kojih je riješeno 250, a ostale uputila sudovima na postupak sa zahtjevom da se krivice utvrde i počinioci primjereno kazne. Utvrđeno je da su u oblasti izvršena 44 ubistva, a 23 starosjedioca Srbina predana su sudu zbog pljačke muslimanskog življa.⁹⁰

Zbog terora koji je vršen nad muslimanskim stanovništvom u novopripojenim krajevima, Vlada Crne Gore je 17. maja 1913. godine formirala dvije istražne komisije čiji je zadatak bio da otkrije počinioce i privede ih pravdi. Na čelu prve komisije su bili Savo Vuletić i Gavriilo Cemović, koji su dobili zadatak da istraže zločine – ubistva, razbojništva, krađe u Peći, Đakovici i Rožajama, a drugu komisiju su sačinjavili Mato Katurić i Andrija Rađenović, koji su zaduženi za Plav, Gusinje, Bijelo Polje, Bihor, Berane i Pljevlja.⁹¹ Komisije su imale ogromna ovlašćenja,⁹² a lokalne vlasti su bile u obavezii da Komisiji pruže svu neophodnu pomoć, kao i da im se stave na raspolaganje.⁹³ Isljedna komisija je početkom juna 1913. godine utvrdila da je bilo nasilnog pokrštavanja muslimana, a pod pritiskom su pisane i molbe za prelazak na pravoslavlje. Ministar unutrašnjih djela se obratio Mitropoliji da povodom molbi za prelazak u pravoslavlje da uputstva, pa su podnosioci bili dužni

⁹⁰ Isto, str. 86.

⁹¹ DACG, MUD, f. 134, br. 321.

⁹² Državni komesari su imali ovlašćenja da mogu suspendovati i optužiti svakog činovnika ili vojnika u novooslobođenim oblastima, osim za više oficire sa činom brigadira i divizijara, za koje je trebalo tražiti odobrenje od kralja, koji su i bez kraljevog odobrenja mogli biti predmetom istražnih radnji. DAC, MUD, F. 136, br. 1011.

⁹³ DACG, MUD, f. 135, br. 132.

da se obrate crkvenim vlastima, radi sporovođenja „procedure“ utvrđene crkvenim zakonima, pa je Mitropolit Mitrofan naredio crkvenim vlastima da svakog inovjerca koji želi da pređe u pravoslavlje moraju najmanje šest mjeseci podučavati pravoslavnoj vjeri, a onda svještenici mogu izvršiti obred prekrštavanja.⁹⁴ Kralj Nikola I je mislio da prelazak u pravoslavlje može biti dobrovoljan, s tim da je svaki inovjerac dužan da da pismenu izjavu.⁹⁵ Pokršćavanje muslimana sa jačim intenzitetom je trajalo od januara do marta 1913. godine, kada su formalno podnosili molbe, a naročito u martu 1913. godine ova pojava je bila posebno prisutna u Peći, kada je oblasni upravitelj Dušan Jovović javio ministru unutrašnjih djela da će u pravoslavlje ubrzo preći trećina muslimana iz pečke oblasti,⁹⁶ a cilj prijavljivanja je bio da se izbjegne predaja oružja i represalije.⁹⁷ Prema izjavi oblasnog upravitelja iz Peći, do 21. marta 1913. godine se pokrštilo 5000 muslimana, a dva dana kasnije se prijavilo 1.400 muslimana, koje su predvodili plemenske starješine-barjaktari.⁹⁸ Postupak nasilnog pokrštavanja se uporedo odvijao i u ostalim pripojenim krajevima. Tako se u Beranama pokrštilo najprije 28 muslimana i muslimanki.⁹⁹ U Đakovici je bilo pokršteno 600 muslimana, a u Plavu je u martu 1913. godine bilo pokršteno 180 lica.¹⁰⁰ Kasnije su svi muslimani iz Vusanja, Vojnog sela i Brezojevica prešli u pravoslavlje. Brigadir Avro Cemović je tvrdio da je u Plavsko-gusinjskoj

⁹⁴ Mitropolit Mitrofan-dečanskom igumanu Varsonoviju, 1913, ABO DMC, FOND Nikola I, 1913, br. 194.

⁹⁵ Telegram Kralja Nikole I Avru Cemoviću, DACG, MUD, f. 133, br. 334.

⁹⁶ DACG, MUD, f. 133, br. 299.

⁹⁷ DACG, MUD, f. 133, br. 306.

⁹⁸ DACG, MUD, f. 133, br. 339.

⁹⁹ DACG, MUD, f. 133, br. 334.

¹⁰⁰ DACG, MUD, f. 133, br. 319.

oblasti do 23. marta 1913. godine pokršteno 3000 muslimana.¹⁰¹ Broj pokrštenih muslimana u Plavsko-gusinjskoj oblasti je bio znatno veći, jer je bilo pokršteno cjelokupno muslimansko stanovništvo, kojeg je početkom januara 1913. godine bilo 10.312, ne računajući izbjeglo stanovništvo iz Novšića, Valbone, Ržanice i Pepića.¹⁰² Iz izvještaja Avra Cemovića Vojnom ministarstvu na Cetinju govori se o dobrovoljnom pokrštavanju, sa barjacima i pjesmom, a to su činili rado i u tolikom broju da je lokalnom svešteniku trebalo nekoliko dana da pokrsti Vusanjce, koji su poslije tražili da se tri džamije osvještaju u crkve¹⁰³, a radost zbog prelaska u pravoslavlje prisutna je bila i kod muslimana iz ostalih krajeva.¹⁰⁴

Brigadir Mašan Božović, upravitelj Plavsko-gusinjske vojne oblasti od aprila 1913. godine, umjesto smijenjenog brigadira Avra Cemovića obavještava Janka Vukotića, predsjednika crnogorske vlade i vojnog ministra da pokrštavanje nije bilo dobrovoljno, već samo način da se sačuva živa glava zbog najstrašnijeg terora lokalnih vlasti, jer su od ubistava i maltretiranja bili spašeni samo oni koji bi se javili za pokrštavanje, pa se poslije objave Kralja o slobodi vjeroispovijesti skoro čitav narod vratio u svoju vjeru.¹⁰⁵ Nadalje, on pretpostavlja da će se svi koji su se pokrstili vratiti u pređašnju vjeru. U Plavu su samo dvije, tri porodice prešle u pravoslavlje.¹⁰⁶ Nema nikakve sumnje da je

¹⁰¹ DACG, MUD, f. 133, br. 352.

¹⁰² DACG, MUD, f. 132, br. 238.

¹⁰³ DACG, MUD, f. 133, br. 387.

¹⁰⁴ DACG, MUD, f. 133, br. 369.

¹⁰⁵ DACG, MV, 7.

¹⁰⁶ Porodica Hajra Bašića je prešla u pravoslavlje. Hajro je bio hodža, dobio ime Balša, a prezime Balšić, oženjen je iz Popovića, bio predsjednik prijekog suda, zatim porodica Smaljević iz Rudog Polja, koja se sada preziva Stanišić iako ih narod i sada zove Smaljevići i porodica Beća Osmana Otaševića iz Ržanice.

pokrštavanje bilo sprovedeno prinudno, iako pojedini istoričari pokušavaju da „dokažu“ da je na osnovu dokumentacije bilo dobrovoljno. Naime, u to vrijeme je bilo formirano i društvo za propagiranje pokrštavanja, koje je imalo pisani pravilnik tajnog društva koje je trebalo da radi na propagiranju prelaska u pravoslavlje.¹⁰⁷ Da je postojalo navedeno Društvo potvrdio je pred Isljednom komisijom i D. Jovović, bivši sekretar oblasne uprave u Peći, koji je zajedno sa nekim pečkim trgovcima formirao jedan tajni odbor sa zadatkom da kod muslimana podstiče srpsku nacionalnu svijest, i da je oblasni upravitelj Plamenac znao o svemu i da isti nije bio protiv djelatnosti društva, a da o ovome nije obavještavao Cetinje.¹⁰⁸

Način i postupak pokrštavanja muslimana je bio specifičan u Plavu, jer većina starih ljudi koji su bili kršteni govore da je pokrštavanje bila odmazda crnogorske vojske za bitku koja se odigrala u Nokšiće, što ne treba isključiti.

Hadži Emro Tošić,¹⁰⁹ kazuje sljedeće: „Kao mali sam počeo da kljanjam u ribarskoj mahali, zajedno sa ocem i stricem u džamiji Ferovića. Pamtim čin kršćenja. Krstilo se po plemenima. Redčiči su se krstili u Magaze, na mjestu današnje pijace. Bila su dva popa, jedan Novičević iz Plava, a drugi iz Crne Gore, ne znam iz kojeg mjesta, a mislim da je sa Cetinja. Kod popa Novičevića su se svi prinudno krstili, dok je ovaj drugi pozivao narod, govoreći im, da će ih krstiti ukoliko oni dobrovoljno žele, a nikako na silu, pa nije pokrstito ni jednog muslimana, dok su kod popa Novičevića svakodnevno bili redovi za kršćenje. Moja familija je cijela pokršćena. Na samom

¹⁰⁷ DACG, IK, Zapisnik sa saslušanja Novice Popovića pred Isljednom komisijom, 11. 07. 1913.

¹⁰⁸ DACG, MV, 7, Zapisnik o saslušanju D. Jovovića pred Isljednom komisijom, 12. 08. 1913.

¹⁰⁹ Izjava je data TV CG 2006.

činu kršćenja prisustvovao je i kum, kojeg je odredio pop, koji je vršio nadzor nad pokršćenim ljudima, kako bi se upravljali po kanonskim zakonima pravoslavne crkve i dao mi je ime Miloš.“¹¹⁰

Bašić O. Zuvdija, kazuje priču njegovog oca Omera, koji je tada imao 15 godina. „Haso Ferović je živio u Andrijevici od 1911-1912, i imao direktnu komunikaciju sa Kraljom Nikolom, od ranijih vremena sa kojim se sporazumio da crnogorska vojska može da zauzme Plav i Gusinje bez ikakvog otpora, koja je 1912. godine ušla bez ispaljenog metka, i niko nije stradao od stanovništva. Mula Hajro Balšić, kasnije Balša Balšić, prije ulaska crnogorske vojske u Plav i Gusinje je bio u Andrijevici, gdje je po sporazumu, vjerovatno sa Hasom Ferovićem, dogovorio da primi pravoslavnu vjeru i dobije čin kapetana. Pošto su mu Ganići uzeli ženu zbog promjene vjere, Kralj Nikola je naredio popu Škunti Novičevića, da pod hitno oženi Balšu, koji je od pet ponuđenih djevojaka uzeo Darku Popović, sa kojom je imao sina Stracimira, koji je studirao medicinu na Sveučilištu u Zagrebu, koji je poginuo na Zidanom Mostu 1944. godine. Krštenje se obavljalo na dezderaci, česmi koja i sada postoji. Za vrijeme krštenja je savjetovao muslimane da se pokrste kako bi spasili glavu. Kršćenje je vršio pop Škuntić u Plavu, a pop Zečević u Gusinju. Streljano je 11 plavljana, a jedan je pobjegao“.¹¹¹

Bejto Šahmanović, je ove događaje ovako komentarisao: „Pošto bješe malo dva popa, to dovedoše još sedam iz dvije

¹¹⁰ Tadašnja kumstva su ostala trajna. Tako bratstvo Šarkinovića i dalje gaji kumstvo sa bratstvom Praščevićima iz Brezojevica, koji su im čuvali imanje za vrijeme dok su oni morali da se sele na Kosovo. Bratstvo Šarkinovića je bilo pokršteno, a imena su im bila kao kod Turkovića. Suljo je dobio ime Staniša, njegova supruga Duda je dobila ime Dunja, a njena sestra Đula se zvala Đurđa, Nurko je dobio ime Gurko, Haku su dali ime Ljako, itd.

¹¹¹ Izjava koju je autoru dao Zuvdija Bašić.

nahije, koji obavije vjerski ceremonijal i sve prevedoše u novu vjeroispovijest. Posipaju vodicom, ljube ruke popova i krstova, zatim „miropomazanje“, pa od Alije postade Ilija. Amin.¹¹²“

Čedo Ćulafić ovaj period opisuje na sljedeći način: „Naizmjenično su se rađali revolti masa i trijumf pojedinaca što je imalo za posljedicu prvo strijeljanje stotine vođenih građana. Pošto se vojska vratila sa strelišta, ponovo je povelala još dvije stotine viđenih ljudi i „poslala“ ih niz Nahiju da se više nikad ne vrate.

Veliki broj nedužnih građana, bježeći ispod bajoneta koji doniješe slobodu i odmazdu, nađoše smrt po klisurama i planinskih ambisa. Jedna grupa od 24 bjegunca bila je presretna od crnogorske vojske, dok ih straža na sektoru prema Nikčima u Koprištu, zarobljavaju, ranjavaju i ubijaju. Zatvori su postali tijesni, a strelišta brojna na svakoj strani počev od Dragija, Lipovice, Krša Čekića do Previje koja proguta oko šestotine onih koji se, islama radi, riješišu da izginu. Strijeljanja su držana u tajnosti oko dva mjeseca, pa ipak narod je doznao o ovoj tragičnoj stvarnosti koja se odigravala od marta do kraja maja 1913.¹¹³ Djevojčica od 14 godina, a danas žena od 65 godina priča da je čuvajući stoku po Previji gledala strašne prizore koje je počinila crnogorska vojska. Vezane konopcima i žicom ona je vidjela kolone muslimana iz Plava i Gusinja koji su bili opkoljeni sa svih strana velikom vojskom. „Pojedinci-muslimani plakali su, drhtali i molili da im poklone život. Pojedinci su se držali gordo i korili slabiće pored sebe. Oni su imali prstenje, oko grla obješene lance i satove. Odijelo i nakit mnogi su vojnici odnijeli od njih. Zatim ih vezane postrojše, složišu plotuni, onda napuniše dva trapa i dvije ustave unakaženim ljudskim tjelesima. Zatim

¹¹² Čedomir Ćulafić, *Prokletijski meterizi*, I dio, Andrijevića, avgusta 1965. god, str 179-180. (neobjavljeni rukopis koji posjeduje autor), str 181.

¹¹³ Čedomir Ćulafić, *Prokletijski meterizi*, I dio, Andrijevića, avgusta 1965. god, str 179-180. (neobjavljeni rukopis koji posjeduje autor).

nasuše po malo zemlje preko njih, ali to nije spriječilo iduće noći psima da ih pronađu, šapama rasčeprljaju i razvuku jedan dio leševa. Kasnije im je rodbina dolazila, dublje zakopavala i zatrpavala zemljom“. ¹¹⁴

Albance muslimanske vjeroispovijesti su krstili na sljedeći način: „Zatim bi crnogorska vojska i Šiptare postrojili jedan prema drugom u dvije vrste. Na čelu vrste su barjaktari. Rastojanje između kolona je oko osam metara. Zatim se čuje komanda crnogorskog oficira: „Napuni puške, u vis nišani, pali“, a Martinovičani umiru od straha. Drugi crnogorski oficir prilazi i daje crnogorski barjak barjaktaru iz Martinovića, riječima: „Tvoji su stari bili Srbi. I vi ste Srbi! I bićete dobri Srbi! Eto ti crnogorski barjak, barjaktare, a daj mi taj otomanski“. ¹¹⁵

Za vrijeme prisilnog prelaska muslimana u pravoslavlje, hadžija Šaban Musić, iz Gusinja, u svojstvu muftije izdao je fetvu za prelazak muslimana u pravoslavlje, kako bi sačuvali živote. ¹¹⁶

Pokrštavanje u plavsko-gusinjskoj oblasti je prestalo 5. maja 1913. godine, kada je Mašan Božović pročitao Proklamaciju Kralja Nikole I o slobodi vjeroispovijesti i saopštenje da svako ima pravo da ispovijeda vjeru, a da svi pokršteni mogu da se vrate na islam. Pošto je dao hodžama ključeve od džamija, gotovo su se svi prisutni nakon kupanja u Grnčaru vratili da klanjaju, pa svi nijesu mogli da stanu u tri džamije u Gusinju. “Pričalo se, pored ostalog, kako bi oni čim bi se krstili, trčali na kakvu rijeku ili potok, te trljali ona mjesta na tijelu gdje su bili pomazani i trljali ih pijeskom dotle dok bi im krv potekla.“ ¹¹⁷

¹¹⁴ Isto, str. 180.

¹¹⁵ Isto, str. 181-182.

¹¹⁶ Postoji i priča da je istu fetvu izdao i mula Hafiz Laličić.

¹¹⁷ ASRCG, MUD, 1913, Komisija I, f. I.

Zbog ubistava, oduzimanja naoružanja, oduzimanja zemlje, pokrštanja u martu i aprilu 1913. godine se stvara jak kačački pokret u sjevernoj Albaniji, pa se samo u Krasničima, Curanima i Gašu nalazilo oko 1000 odmetnika iz Peći, Đakovice i Plavsko-gusinjske oblasti,¹¹⁸ a samo iz gusinjske kapetanije 795 emigranata.¹¹⁹

Zbog zločina i terora koji je vršen nad muslimanskim stanovništvom, a da niko nikada nije odgovarao, 1913. godine se javlja jak pokret za iseljavanje u Tursku, koje je nastavljeno i 1914. godine, kada se iz Bijelog Polja prijavilo 416 porodica sa 2080 lica, iz Bihora 720 porodica sa 4.500 osoba.¹²⁰

Sudstvo u pripojenim oblastima

Zakonom o ustrojstvu sudova u Knjaževini Crnoj Gori¹²¹ propisano je da postoje kapetanski sudovi, deset oblasnih sudija i Veliki sud, čija se mjesna nadležnost i sjedište poklapa sa upravnom podjelom,¹²² ustanovljenom Zakonom o administrativnoj podjeli Knjaževine Crne Gore. Zakonom je propisano da isključivu nadležnost za prvostepeno rješavanje u trgovačkim sporovima imaju oblasni sudovi.¹²³

¹¹⁸ ASRCG, MUD, UO, 1913, f. 134, 135.

¹¹⁹ ASRCG, MV, K. 1913, f. 8, 1259.

¹²⁰ Isto, strana 90.

¹²¹ Crnogorski zakonic 1796-1916, Knjiga IV, Istorijski institut Republike Crne Gore, Podgorica, 1998, str. 1023-1026.

¹²² Zakon o ustrojstvu sudova u Knjaževini Crnoj Gori, čl. 1, stav 1.

¹²³ Zakon o ustrojstvu sudova u Knjaževini Crnoj Gori, odredbom 4 propisano je da su oblasni sudovi Cetinjski, Barski, Podgorički, Nikšički i Kolašinski.

Kapetanski sudovi su prvostepeni, oblasni prvostepeni i drugostepeni, dok je Veliki sud posljednja instanca.¹²⁴ Kapetanski sudovi su inokosni, a po potrebi ih zamjenjuje u sudjenju kmet onog mjesta u kojem se kapetan nalazi, dok se oblasni sudovi sastoje od predsjednika i tri sudije glasača,¹²⁵ a Veliki sud je bio sastavljen od predsjednika i šest članova.¹²⁶ Stupanjem na snagu ovog zakona prestao je da važi Zakon o ustrojstvu sudova za Knjaževinu Crnu Goru iz 1902. godine.¹²⁷

Zakonikom o načinu izbora i dužnostima seoskih kmetova¹²⁸ propisano je da svako selo slobodno bira iz svoje sredine najpoštenijeg čovjeka u kojega ima najviše povjerenja za sudskog kmeta i sudiju,¹²⁹ sa mandatom od tri godine i mogućnošću ponovnog izbora,¹³⁰ čiji izbor potvrđuje kapetan, a imena objavljuje Ministarstvo unutrašnjih djela.¹³¹ Seoski kmetovi su imali niz ovčaćenja propisanih zakonikom, primali su plate i saradivali sa kapetanom.¹³² Seoski sud je bio ovlašćen da

¹²⁴ Isto, čl. 5, str. 1.

¹²⁵ Isto, čl. 7.

¹²⁶ Isto, čl. 9, stav 1.

¹²⁷ Isto, čl. 13.

¹²⁸ Crnogorski zakoonici 1796-1916, Knjiga II, Istorijski institut Republike Crne Gore, Podgorica, 1998, str. 57-60.

¹²⁹ Zakonikom o načinu izbora i dužnostima seoskih kmetova, član 1.

¹³⁰ Isto, čl. 3.

¹³¹ Isto, čl. 6.

¹³² Djelokrug seoskog kmeta je bio: a) održavanje seockog mira i svakog dobroga mogućeg reda; b) ugušavanje svake mržnje, zađevica i svađe, koje najviše ističu u selima iz raznovrsnih ženskih i đetinjih sitnica, v) staranje o zdravlju kako čeljadećem tako i životinjskom i čim se kakva izvaredna kužna bolijest opazi seocki kmet čini nužne mjere i u isto vrijeme izvještava svoju

presuđuje i presude donosi do 8 fijurina novčane plate i do dva dana zatvora.¹³³ Sudovi su bili nezavisni u radu i nijedna vlast im se nije smjela miješati,¹³⁴ a kada okrivljeni ne želi da izvrši presudu koju mu je izrekao seoski kmet, biva sproveden kod kapetana, koji kad izrečenu presudu potvrdi onda okrivljeni naplaćuje i troškove postupka.¹³⁵ Seoski kmetovi su dužni svu globu koju od okrivljenih uzmu da polažu u seosku kasu, iz koje se isplaćuju dnevnice.¹³⁶

Zakonom o ustrojstvu vojnih sudova za Knjaževinu Crnu Goru propisano je da sudsku vlast u vojsci vrše vojni sudovi, koji mogu biti divizijski (prvostepeni) i Veliki Vojni Sud (drugostepeni).¹³⁷

nadležnu vlast o pojavi bolijesti i njenim znakovima u koliko ih on može poznati, g) čuva polje, poljske radove, njive, livade, vinograde, voćnjake, zakonite pašnjake, gajeve, vitobere šume i vodovode, d) unapređuje seoski rad, nabavlja i uvodi u svoje selo bolja i najplodnija sjemena, uvodi sađenje šljiva i tako i drugih plodonosnih voćaka, umnožava i rasprostire sjeme đeteline, buharice, i nove rane krtole, koje čuva od poare kao i pšenicu, e) odlučuje ako selo ima stoke i planine najzgodnije vrijeme kad će stoka na planinu izdizati i s planine slaziti, ž) razriježe po imovini na seljane porez koji bi Knjaž, Vlada u sagojevima, državnih potreba od naroda zahtjevala kao na korist škola, putova, mostova, voinstva i narodni lječnika, z) pjancima, ljenštinama, razbikućama i smutlicima, društveno seocko pristupati dok se ne bi popravili o ovom i ovome podobnim poslovima zanimaju se seocki kmetovi sa svojim potomnicima u korist svojih seljana za svoju čast, a na veliku radost svoga Vladaoca. (Čl. VIII)

¹³³ Isto, čl. XVIII.

¹³⁴ Isto, čl. XIV.

¹³⁵ Isto, čl. XV.

¹³⁶ Isto, čl. XIX.

¹³⁷ Zakonom o ustrojstvu vojnih sudova za Knjaževinu Crnu Goru, čl. 2.

U raspisu Ministarstva pravde građanskim sudovima o tumačenju (čl. 28 Zakona o ustrojstvu vojnih sudova)¹³⁸ propisano je da je dužnost vojnih sudova da sude svim licima za sva djela izvršena na zemljištu na kome je razmještena komanda kojoj sud pripada, a da se protiv presuda i rješenja prvostepenih vojnih sudova može izjaviti žalba Velikom Vojnom sudu koja se u mobilnom i ratnom stanju predaje Vrhovnoj Komandi.¹³⁹ Nadalje, u ovom raspisu, pored ostalog je propisano da sudovi uzimaju u postupak i suđenje samo ona krivična djela koja bi bila učinjena od dana mobilizacije do dana demobilizacije crnogorske vojske i da su dužni da se pri isljeđivanju i suđenju pridržavaju propisa Zakona o krivično-sudskom postupku.¹⁴⁰

Zakonom o sudskom postupku u krivičnim djelima¹⁴¹ iz 1910. godine propisuje se da niko ne može biti osuđen i kažnjen za zločine i prestupe dokle ne bude njegova krivica po pravilima ovog zakona islijeđena i presuđena.¹⁴² Za sve zločine i prestupe u prvom stepenu je nadležan oblasni sud, a u drugom stepenu Veliki Sud.¹⁴³

Presudama Kraljevskog vojnog suda u Plavu, čiji je predsjednik bio Balša Balšić (prije pokrštavanja mula – Hajro Bašić),

¹³⁸ Crnogorski zakonici 1796-1916, Knjiga V, Istorijski institut Republike Crne Gore, Podgorica, 1998, strana 718-719, Raspis Ministarstva pravde građanskim sudovima o tumačenju čl. 28 Zakona o ustrojstvu vojnih sudova.

¹³⁹ Isto, str. 719.

¹⁴⁰ Isto, str. 720.

¹⁴¹ Isto, Knjiga IV, str. 900, Zakon o sudskom postupku u krivičnim djelima.

¹⁴² Zakon o sudskom postupku u krivičnim djelima, čl. 1.

¹⁴³ Isto, čl. 2.

osuđeni su i strijeljani ugledni građani Plava: mula Sado Musić, Demo Marković, Osman-aga Šehović, Bećo-ali Mulić, Hajro i Junuz (braća) Omeragić, Ago i Emin (braća) Ferović, Mazo i Hako Hadžimušović i Šećo Ferović. Istoga dana su strijeljane još dvije grupe od po osam građana.¹⁴⁴ Zatim je navedeni Sud svakodnevno donosio presude, sve do maja 1913. godine, pa se pretpostavlja da je strijeljano od 550-800 Plavljana i Gusinjana, koji su strijeljani na Previji.¹⁴⁵ U obrazloženju presuda stoji „da su osuđeni zbog saradnje sa kačacima na način što su „letećom poštom slali izvještaje u Čerene “kao veleizdajnici jataka kačaćkih i zbog prikrivanja oružja.“¹⁴⁶

Zaključak

Crna Gora je poslije prvog balkanskog rata proširila teritoriju na beransku, bjelopoljsku, pljevaljsku, rožajsku, plavsko-gusinjsku, pećku i đakovačku oblast, zaposjela Bojansku i Skadarsku krajinu¹⁴⁷ i proširila se za oko 7.000 km² novih teritorija sa oko 240.000 stanovnika, od kojih muslimana oko 160.000, katolika 20-25 hiljada i pravoslavnog živilja oko 50-60 hiljada. Crna Gora je 1903. godine bila podijeljena na pet oblasti, a 1910. godine na deset oblasti, a ove na kapetanije.

Uredbom o upravnim, sudskim i finansijskim vlastima u novooslobođenim oblastima iz 1913. godine ustanovljene su još četiri oblasti. Organi vlasti u ovim krajevima su oblasne uprave,

¹⁴⁴ ASRCG, MUD, UO, Komisija 1913, f. II.

¹⁴⁵ Hamdija Šarkinović, Bošnjaci od Načertanija do memoranduma, Matica Bošnjaka Crne Gore, Podgorica, 2012, str. 82-83.

¹⁴⁶ Isto, str. 83-86.

¹⁴⁷ ASRCG, 1912, F. 67, 87, 91, 93.

kapetanstva, opštinske uprave i seoski kmetovi koje je postavljao Knjaz, dok su sudsku funkciju vršili oblasni sudovi—kape-tanski, odnosno opštinski, varoški sudovi i predsjednici opština i Veliki Sud.

Zloupotrebe lokalnog pravoslavnog stanovništva, vojske i žandamerije nad nedužnim muslimanskim stanovništvom su dostigle nezapamćene razmjere, od zločina, ubistava, pljački, silovanja, nasilnog pokrštavanja, a dovele su do takve nesigurnosti da su muslimani morali da se sele sa vjekovnih ognjišta. Neshvatljivo je da pojedini „naučnici“ pokušavaju da dokažu da je pokrštavanje stanovništva bilo dobrovoljno, odnosno da nije-su mogli da spriječe zločine i da za sve navede zločine nije znao Kralj Nikola I, koji je imao apsolutističku vlast, postavljao sve činovnike, sudije i drugo osoblje, koji su bili dužni da mu svakodnevno podnose izvještaje. Ovome treba dodati da je Crna Gora za vrijeme Knjaza i Kralja Gospodara važila za jednu od najuređenih policijskih država u Evropi, što dokazuje da su Kralj i Vlada o svemu bili obavještavani.

Pored toga, i crnogorska pravoslavna crkva je podržavala nasilno pokrštavanje, jer su direktno izvršavali ovaj zločin, uz podršku društva koje je propagiralo prelazak u pravoslavlje, kako bi kod muslimana podsticalo „srpsku nacionalnu svijest“, tj. „da objašnjavaju pojedinim muslimanima da su Srbi“ i da treba da se vrate u pravoslavlje“.

Zločine koje je tadašnja vlast uradila muslimanima u „novooslobođenim“ krajevima niko ne može na bilo koji način opravdati, jer su ljudi koji su osuđeni isti dan i strijeljani, suprotno svim tada važećim propisima, dakle, mimo ustava i svih svjetovnih i duhovnih zakona.

Ovaj rad ću završiti citiranjem 32. ajeta sure Al-Maide iz Kur'ana:

„Zbog toga smo Mi propisali sinovima Israilovim: ako neko ubije nekoga koji nije ubio nikoga, ili onoga koji na Zemlji nered ne čini - kao da je sve ljude poubijao; a ako neko bude uzrok da se nečiji život sačuva - kao da je svim ljudima život sačuvao. Naši su im poslanici jasne dokaze donosili, ali su mnogi od njih, i poslije toga, na Zemlji sve granice zla prelazili.“